

Luciano Spangher, *Gorizia e il Convento e la Chiesa di San Francisco dei fratti minori conventuali*. Gorizia: Fondazione »Società per la Conservazione della Basilica di Aquileia«, 1994. 245 strani.

Goričan Luciano Spangher (1923) se je poklicno ukvarjal predvsem s turizmom. Ker pa od turizma do domoznanstva ni prav dolga pot, ga že leta 1956 srečamo kot pisca kratkega vodnika po Gorici in goriški pokrajini. Kot pisec krajevne goriške zgodovine pa se je prvič poskusil v obširni monografiji ob stoletnici italijanskega telovadnega društva v Gorici (*Cenanni della Ginnastica Goriziana*, 1968). S publikacijo *L'ospitalità a Gorizia – breve storia delle locande e degli alberghi cittadini* (1972) se je lotil zgodovine krajevnega turizma, kot soavtor je sodeloval pri domoznanskem priročniku *Conosciamo Gorizia – la storia, lo sviluppo, te tradizioni* (1986, 1988²), napisal je manjši monografiji o cerkvi sv. Antona v Gorici (1984) ter o cerkvi sv. Vida in Modesta na goriški Placuti (1991). V furlanščini je objavil zgodbe iz mestnih predelov Gorice v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. *Di cà e di là da la Grapa, Di cà e di là dal Pomeri – Blescs Gurizans* (1898, 1990²), separatno je izdal članek (objavljen v reviji *Sot la Nape*, 1989) o tolminskem puntu (1713). Več člankov je objavil v revijah *Sot la Nape*, *Borc San Roc* in v dnevnem tisku.

V zajetni, elegantni in z mnogimi ilustracijami opremljeni knjigi *Gorizia e il Convento e la Chiesa di San Francisco dei fratti minori conventuali* obravnava Luciano Spangher pomembno poglavje iz cerkvene zgodovine Gorice in Goriške, govori o samostanu in cerkvi manjših bratov Frančiška Asiškega (minoritih oz. konventualcih). Zgodovino minoritskega samostana v Gorici začenja v prvi polovici 13. stoletja, ko naj bi prišel v Gorico kasnejši sv. Anton Padovanski in v mestu okoli 1230 postavil zametek samostana in cerkve. Martin Bavčer, ki o tem dogodku poroča v svoji Zgodovini Norika in Furlanije, je podatek povzel po pripovedovanju; drugih bolj natančnih pisanih virov o prihodu minoritov v Gorico ni. Pisec knjige je analiziral vsa pisana pričevanja (vir, literatura) o prihodu minoritov v Gorico, pomagal pa si je tudi s slikovnim gradivom kot zelo koristnim virom. Tudi za kasnejši čas ni prav veliko pisanih virov; očitno se je veliko gradiva porazgubilo v času, tudi v prvi svetovni vojni. Pisec je vendar uspel ustvariti temelje za sestavo svojega spisa, ki pa se seveda ne spušča toliko v duhovno podobo delovanja reda pač pa raziskuje njegovo organiziranost, sodelovanje med ostalimi cerkvenimi redovi v mestu in bližnji okolici (frančiškani na Sveti Gori, kapucini v Vipavskem Križu itd.) ter navsezadnje namenja pozornost tudi cerkvam oziroma kapelam, ki so služile minoritskim redovnikom. Minoriti so se porazgubili iz Gorice z letom 1784, ko so jih prizadele jožefinske reforme. S tem tudi končuje njihova goriška zgodovina, nekakšen odmev je imela kasneje zgrajena cerkev sv. Antona Padovanskega v Gorici; nastala je na ruševinah mnogo starejše predhodnice. Potrebno je še omeniti, da ima knjiga dodatek, v katerem bomo poleg registra imen, seznama literature, seznama tistih goriških minoritov, ki so podpisovali dokumente, našli še seznam ljudi, ki so bili pokopani v stari goriški minoritski cerkvi; prav tako pomemben je tudi popis nagrobnih plošč iz iste cerkve. Dasiravno je uvodničar (G. Bergamini) označeval navzočnost minoritov v Gorici kot »la presenza dei Francescani in Friuli«, so vendar delovali v okviru avstrijske države in zelo internacionalno, saj najdemo med zadnjimi goriškimi minoriti (po priimkih sodeč) še največ Nemcev (Kiker, Haller, Winter, Zirer, Hartner), manj je Slovencev (Hraster, Sedmak, Sussig) in le eden bi bil lahko Italijan (Casarsa).

Spangherjevo delo mora zaslužiti pozornost med Slovenci tudi zato, ker v pregledih zgodovine cerkvenih redov na Slovenskem, zahodna Slovenija še nima pravega mesta.

Branko Marušič

Branko Korošec, *Gozdovi Slovenije skozi čas*. Prostorske registrature in mapiranja gozdov do leta 1828. Kartografske predstavitve gozda pred uveljavitvijo franciscejskega katastra. Ljubljana: Kmečki glas, 1993. 154 strani.

Sad povečanega zanimanja za kartografsko podobo naših dežel v preteklosti, na posebnem področju gozdov, je tudi obravnavana knjiga. Hkrati se zgljedno vključuje v prizadevanja gozdarstva za svojo strokovno zgodovino, je pa pomembna tudi za zgodovino geodezije in kartografije ter seveda interdisciplinarno.

Delo ima poleg spremne besede in uvoda šest krajših poglavij (str. 9–68), ki sicer številčno niso označena, nato najpomembnejši del Priloge s komentarji (str. 69–143), povzetke v slovenščini, hrvaščini, nemščini, italijanščini in angleščini ter prikaz virov in literature. V tem prikazu seveda ne bom obravnaval ožje strogo strokovne tematike, ki bi bila za bralce Zgodovinskega časopisa preveč specialistična, temveč tiste stvari, ki so bolj splošno zgodovinsko zanimive.

V 1. poglavju Gozd na kartografskih zemljevidih in kartah slovenskega narodnostnega ozemlja v 16. in 17. stoletju opozarja pisec na majhno natančnost, nedoslednost in zelo približno lociranje geografsko pomembnih objektov (mest, trgov, gradov, graščin) in uveljavljanje grafičnih simbolov, npr. drevesce za gozd. Ker tedanji kartografi resnične razširjenosti gozdov niso mogli poznati, so jih upodabljali le simbolično. Naše kraje so upodabljali baselski kozmograf in kartograf Sebastian Münster (1489–1552), leta 1552, Wolfgang Lazius (1514–1565) leta 1561, Bolognino Zaltieri 1566, Nicolo Valeggio 1594, 1598, v Ljubljano priseljen Nürnberžan Avguštin Hirschvogel (1503–1553), 1572 in seveda prvi opisovalec in kartograf dežele Kranjske Janez Vajkard Valvasor, ki pa kljub dobremu poznavanju dežele, kartografsko ni prispeval nič novega in naj bi bil le epigon ali vsaj posnemovalec pomembnih kartografov tedanje dobe Gerarda Kremerja-Mercatorja (1512–1594) in Matthäusa Meriana (1593–1650). Valvasorjeva karta CARNIOLA,

KARSIA, HISTRIA ET WINDORUM MARCHIA je »izdelana v tedaj še povsem prevladujoči maniri neprecizne in topografsko precej siromašne kartografske regionalne karte.« (Korošec). Zanimivo je, da so kartografi namenjali nesorazmerno pozornost Cerknškemu jezeru in gozdu Hrušici, ki naj bi segal od Soče do Like.

Šele leta 1720 je tedanji deželni cestni in gozdni nadzornik na Notranjskem Franc Anton Steinberg izdelal topografsko karto cest na Notranjskem, ki je izdelek šolanega zemljemera in odličnega poznavalca tega dela kranjske dežele. Prvi je upošteval relief in razprostranjenost notranjskih gozdov.

V 2. poglavju Gozd na zemljiških mapah fevdalnih gosposčin in deželnoknežjih posesti do reform v 18. stoletju je prikazano prizadevanje gosposčin, da bi dobile natančnejši pregled nad svojo gozdno posestjo, zlasti pa da bi se določile in utrdile meje gozdov v razmerju do drugih zemljišč. Les je postajal sčasoma pomembna surovina in je zato intenziviranje gospodarjenja z gozdovi bila zahteva časa. Zlasti pri večjih kompleksih pa je seveda nujno poznavanje površin. Omenjeni so gozdni redi, ki so urejali gozdno problematiko in opisno merjenje z merilno polico.

3. poglavje Zasnova geodetske grafične interpretacije zemljiške posesti-nastajanje zemljiškega katastra je bolj tehnično zasnovano in opisuje prehod na natančnejše geodetske postopke po načelih trigonometrije, razdelitev zemljišč v trikotnike, osnove poznejše triangulacije. Tedaj so gozdove razdelili tudi v tri bonitetne razrede in začeli z ugotavljanjem donosa Gozdnih zemljišč.

V 4. poglavju Razmere na Slovenskem v prvih desetletjih 18. stoletja je opisano kako se je les čedalje bolj vključeval v tržno dogajanje (npr. trgovina z rezanim in tesanim lesom za ladjedelnic), kako so bile čedalje večje potrebe po dobrih cestnih povezavah in plovnih poteh. V letih 1720–1721 je cistercijanec Janez Dizma Florjančič pl. Grienfeld izdelal prvo znano mapo zemljiške posesti pri nas, posesti stiškega samostana. Florjančič je bil prvi uspešni zemljemerski samouk pri nas. Njegova horografska karta Vojvodine Kranjske DUCATUS CARNIOLIAE TABULA CHOROGRAPHICA iz leta 1744 je najpomembnejše delo slovenske kartografije 18. stol. Zelo dobro se mu je posrečilo predstaviti že tedaj popularni Krakovski Gozd.

Najstarejša karta natančnejše in baročno slikovite skupine kart je karta graškega (najbrž reinskega) cistercijanca sicer znanega risarja štajerskih topografskih znamenitosti Georga Matthäusa Vischerja STIRIAE DUCATUS FERTILISSIMI NOVA GEOGRAPHICA DESCRIPTIO iz leta 1678. Pri vključevanju sklenjenih gozdnih območij je bil precej dosleden.

V 5. poglavju Terezijanski gozdni red in fiskalno evidentiranje gozdov je obravnavana terezijanska rektifikacija, na podlagi katere je nastal terezijanski kataster. Vendar ni bila nikjer predpisana geodetska izmera zemljišč. Ta kataster ima le ime skupno s poznejšim franciscejskim, ker je pri njem šlo le za opis zemljišč in za podatke o njih za davčne namene ne pa za natančne površine. Tudi terezijanski gozdni red ni predpisal geodetske izmere gozdov.

6. poglavje obravnava Obdobje nastajanja jožefinskega katastra in geodetske izmere dežel. To je obdobja reformnih ukrepov Jožefa II. za osvoboditev kmetov, z državnega stališča pa čas priprav na davčno in urbarialno regulacijo. Če naj bi bila obdavčitev tako urbarialnih kot dominikanih zemljišč pravična, kar je cesar nedvomno želel, je bilo treba dajate državi in dajate gosposčinam postaviti na trdno osnovo, na površine in kakovost zemljišč, kar pri terezijanskem katastru še ni bilo zajeto. Z geodetskimi merjenji so nastale mape zemljišč kot osnova za obdavčitev. Jožefinski kataster se ni uveljavil, ker je moral Jožef II. še sam tik pred smrtjo zaradi izrednega nasprotovanja plemstva davčno in urbarialno regulacijo preklicati. Tudi v tem poglavju je veliko tehničnih opisov, ki jih ne kaže obravnavati.

V prilogah so poleg del že omenjenih kartografov še karta Rusije diplomata in potopisca Sigmunda Herbersteina iz leta 1549, več risb idrijskega zemljemera Jožefa Mraka za potrebe idrijskega rudnika, karte armadnih in civilnih zemljemercev, karte zemljemera in kartografa Mihaela Bonna, zemljemera in mapeerja Antona Wohlganga, Ivana B. Stratyla, geometra Michaela Schmidta in še nekaj drugih, ter karte neznanih avtorjev. Karte, med njimi je nekaj prav lepih, s skrbnimi opisi in komentarji, nedvomno pomenijo vrh knjige.

Ker pa v času, ko se znanstvene discipline in stroke tako specializirajo in ožijo, komaj kdo še obvlada širša področja, se je piscu, ki obravnava sicer ozko pa vendar sorazmerno heterogeno tematiko, zapisalo nekaj stvari, predvsem iz zgodovine oz. agrarne zgodovine, ki kvarijo vrednost dela in nanje opozarjam, da bi jih pred morebitnim ponatisom lahko izboljšal oz. popravil.

Str. 24: Franc I. (oz. II. kakor pač upoštevamo) ni bil sin Marije Terezije, temveč njen vnuk, sin Leopolda II. Str. 35, 45: napačno je Goriška z Gradiščem, pravilno Goriška z Gradiško. Str. 38: zelo malo verjetno je, da bi lahko graška (tedaj še bolj seckausko-graška) dieceza (škofija) okoli leta 1720 karkoli naročala ali zahtevala od stiškega samostana in pozneje (str. 47) še od samostanov v Bistri in Pleterjih, saj ni mogla imeti do teh samostanov nobenih pristojnosti, upoštevajoč seveda, da bi tedaj povsem eksemptni samostani kakršnokoli vmešavanje (četudi le za merjenje gozdov) povsem tuje škofije, odločno odklonili. Tu mora biti nek nesporazum v zapisih ali pri branju virov.

Str. 37: »Jezuitska gimnazija v Ljubljani je vzgajala bodoče doktorande in inženirje graške in dunajske univerze«. Za doktorande obeh univerz trditev velja, je pa popolnoma napačna za inženirje. Univerze do začetka 20. stol. niso vključevale inženirskih disciplin, te so bile tedaj kot aplikativne discipline pod častjo univerze, bile so domena tehničnih visokih šol, ki so jih začeli ustanavljati večinoma v 2. polovici 19. stol. popolnoma ločeno od univerz. Prej so višjo in visoko tehnično izobrazbo pridobivali v okviru raznih šol z nazivom npr. akademije.

Str. 39: na Menini so bili do srede 15. stol. gozdovi benediktinskega samostana, po njegovi ukinitvi pa od 1461 menzalna posest ljubljanske škofije do agrarne reforme po koncu 2. svetovne vojne (s kratkim intermezzom državne uprave). Kakšnih znanih večjih deželnoknežjih gozdov na Menini ni bilo. To trdi avtor sam na naslednji strani. Str. 41:

»... reglementacij zemljiške posesti in zemljišč...« Od leta 1980, ko imamo kapitalno delo Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, kjer je agrarna zgodovina odlično obdelana, je treba biti previden pri uporabi nenavadnih izrazov, čeprav se morebiti kje najdejo. Izraza reglementacija v omenjenem delu ni, sta pa seveda regulacija in rektifikacija. Str. 45: »... deželnoknežjih gozdov ...« Našteti štajerski (večji) gozdovi gospostev Gornji Grad, Slovenske Konjice, Marenberg, Studenice in Žiče niso bili nikoli deželnoknežji. Gornji grad kot gospostvo ljubljanske škofije je bilo leta 1786 zaradi razmejitev škofij, ko je bila ljubljanska škofija omejena le na Kranjsko, prevzeto v državno upravo in koristnik je bil ljubljanski škof, kot je razvidno iz pomembnejših pogodb, ki jih je podpisoval. Leta 1807 je posestvo prešlo nazaj v roke ljubljanske škofije. Zdi se, da je omenjeno gospostvo ponovno prešlo v državno upravo 1809–1814 zato, ker so hoteli izvesti zamenjavo z gospostvom ukinjenega samostana v Stični. Ko se je zamenjava izjalovila, je gornjegrajsko gospostvo zopet prešlo popolnoma v roke ljubljanske škofije. Gospostvi Žiče in Slovenske Konjice sta bili od 12.–13. stol. do ukinitve last žičkega samostana, nato sta bili v državni upravi (večinoma v zakupu), leta 1826 ju je kupil knez Weriand Windischgraetz. Marenberg je bila od 1435 do 1669 res majhna deželnoknežja gosposčina (večji gozdovi niso bili zabeleženi), ki so jo deželni knezi dajali v zastavo različnim plemičem, po leta 1669 so jo prodali samostanu dominikank prav tam, ki so jo imele do ukinitve, nato je bila v državni upravi do leta 1828, ko jo je kupil dunajski veletrgovec Johann Maggi. Gospostvo Studenice je bilo od 1245–1782 v lasti dominikank, nato v državni upravi do 1827, ko ga je kupil zasebnik, nato sta se zvrstili še dve družini, od teh pa so ga 1886 kupile redovnice magdalenke. Gozdov na Gorenjskem in v Idriji ne obravnavam, ker bo sicer ta spis preobsežen. Str. 47: trditev, da reforme Jožefa II. »... niso bile namenjene zaščiti kmetov, temveč so jih še tesneje podrejale obremenitvam fevdalnih gospostev« je lahko zasebno mnenje pisca knjige, resnično pa ni. Kako bi le plemstvo delalo sebi v škodo in preprečilo izvedbo davčne in urbarialne regulacije, če bi bila ta zanj v prid. Tudi nę bi bilo razumljivo zakaj so se kmetje upirali preklicu omenjene regulacije. Str. 47: menim, da v resen zgodovinski spis »pravljica« o »... neizmernih dohodkih ...« ne sodi. V slovenskih deželah pač ni bilo nobenih tako bogatih samostanov (morda z izjemo Stične), kot jih je bilo v npr. Dolnji Avstriji in na Bavarskem kar precej. To je bilo lahko le fama tedanjega časa, ki ji je podlegel očitno tudi Jožef II. in z ukinitvijo samostanov kot odličnih gospodarskih enot ter prevedbo v državno upravo tako zmanjšal resnično vrednost teh gospostev, da so jih po nekaj desetletjih prodajali daleč pod realno ceno. Str. 56: »... vsa cerkvena, samostanska in fevdalna gospostva ...« v 18. stol. so bila pač še vsa gospostva fevdalna, kar pisec misli s fevdalna so pač svetna ali zasebna plemiška gospostva. Str. 57: nenatančno navajanje statusa oz. kategorij posestev, gospostvo (gosposčina), posestvo, dvor, imenje (ki ga pisec ne omenja), kar je bilo tedaj tudi sila pomembno. Str. 59: Trditev, da si je država obdržala nekdanje deželnoknežje premoženje na Pohorju in obeh Kozjakih kot fidejkomisno, je seveda nesmiselna. Fidejkomise so lahko z državnim dovoljenjem, ki ga pa proti koncu fevdalne dobi ni bilo lahko dobiti, ustanavljali le zasebniki, predvsem plemiči, ne pa država. O lastništvu gozdov vsaj na Pohorju glej zapis zgoraj. Pisec uporablja za obravnavani namen še nenavadna oz. neustrezna izraza užitina in koristinski (erami).

Te pripombe oz. popravki naj ne zmanjšajo vrednosti obravnavane knjige.

Jože Maček

Jože Maček, *Statistika kmetijske rastlinske pridelave v Sloveniji v obdobju 1869 – 1939*. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1993. 73 strani. (Suplement 18 – Agronomija)

Gospodarska zgodovina, eno najbolj nehvaležnih področij pri proučevanju preteklosti, običajno »boleha« prav pri številčnih podatkih. Tudi če do njih pridemo, smo pogosto v težavah v zvezi z njihovo verodostojnostjo. Previdnost pri interpretiranju ni potrebna, ker je ta čednost mati modrosti, ampak ker je temeljni postulat pri gospodarski zgodovini. V zvezi s statistiko je bilo v našem zgodovinopisju že razmeroma veliko napisanega. Velja si priključiti v spomin trditev, da je ravno kmetijska med najmanj zanesljivimi, da podaja bolj ocene in ilustrira gibanja, kot pa nam eksaktno poroča o konkretnih razmerah.

Jože Maček, nedvomno naš najodličnejši agrarni zgodovinar, se je seveda vseh teh težav zavedal. Problemi pri spremljanju gibanja površin pod konkretnimi posevki in pridelkov: pšenice, ječmena, ovs, prosa, pire, ajde, koruze, soržice, krompirja, zelja, stročnic za zrnje, sena, slame, detelje, lucerne, krmne pese, korenja, strniščne repe, buč, hmelja, lanu, konoplje, oljne repice, maka, vina, pečkastega in koščičastega sadja, so bili večplastni. Največ težav ni bilo zaradi zanesljivosti podatkov, njihova natančnost ima v času Avstro-Ogrske 5–10% napako, v stari Jugoslaviji pa naj bi njihova zanesljivost nihala med 10 – 20%, ampak v želji, da zbere oziroma priredi podatke za ozemlje današnje Slovenije. Slednje je sicer v nasprotju z načelom, da moramo obravnavati vselej naše etnično ozemlje, ima pa številne praktične prednosti, ki jih ne gre zametovati. Doslej poznamo v tem smislu predvsem metodo Lojzeta Žumra, ki jo je uporabil v svoji izvrstni knjigi *Delež gozdov v slovenskem prostoru*.¹ Jože Maček je moral uporabiti drug pristop. Ni se moral spopasti le z nekdanjo znano politično in upravno razdeljenostjo slovenskega ozemlja, ampak še dodatno z

¹ Glej moje poročilo v Zgodovinskem časopisu 32, 1978, str. 510 – 512.